

Wie na deze te lange opsomming van losse feiten naar adem moet happen, weet meteen waar hij met dit boek aan toe is. Verstraete biedt een schat aan feitelijke informatie, maar vergeet de synthese. Symptomatisch is dat het tweede hoofdstuk, de kennismaking met het oeuvre van De Bruyne, niet meer is dan een samenvatting van zijn belangrijkste publicaties en de persreacties erop.

Wat Verstraete bewondert in De Bruyne 'is dat hij vertelt zonder zelf een standpunt in te nemen' (56). Dit is vreemd want De Bruyne heeft immers de uiterste grenzen van de geëngageerde geschiedschrijving verkend. E. H. Kossmann bijvoorbeeld was van mening dat zijn werk *De kwade jaren* zo een expliciete rechtvaardiging van de collaboratie was dat het in Nederland nooit gepubliceerd had kunnen worden.

Verstraete zelf koketteert met zijn 'onvooringenomen houding' (131), maar hij ontwijkt alle netelige vragen die een onbevooroordeeld historicus moet stellen. Enkele voorbeelden: waar kwam De Bruynes 'volksdiëtse overtuiging' (15) vandaan? Verstraete verwijst enkel naar zijn bewondering voor Wies Moens. Meer dan een tautologische verklaring — vanwaar die sympathie voor Moens? — is dit niet. Als De Bruyne beweert dat hij eind 1940 'ten zeerste' verbolgen was over een pro-nazi stuk in het blad *De Blauwvoet* ('Ik wist immers wat het nationaal-socialisme zoal inhield. Al vóór de oorlog had ik in 1935 *Mein Kampf* gelezen. De lectuur van het boek heeft me ongetwijfeld behoed voor een aantal vergissingen...'), waarom schreef hij dan in 1942 en 1943 nog voor *De nationaal-socialist!* Enzovoort.

Dit werk — in eigen beheer uitgegeven — had best een redacteur kunnen gebruiken. Wie het soms wel erg kromme Nederlands wil volgen, moet zich in allerlei bochten wringen. Een willekeurige greep uit het aanbod: zich een kennis van Engels aaneigenen (10); 'Voor het activisme toonde De Bruyne weliswaar begrip maar vond hun optreden ongepast' (11); 'De stichting van de [NSJV] in juli 1941 luidde meteen de doodsklok over het DJ V, en het definitieve afscheid van Arthur uit de jeugdbeweging' (17); Verstraete verwerpt de tendens aan de universiteiten 'om het Vlaams-nationalisme van de jaren dertig en veertig, als vanzelf te vereenzelvigen met fascisme en nationaal-socialisme. Of op zijn minst te etiketteren met een neiging tot of een overhellen naar' (131).

Eindigen we met een positieve noot. Het bibliografische gedeelte bevat 1286 referenties naar publicaties van en over De Bruyne, overzichtelijk gerubriceerd en volledig ontsloten met een trefwoordenregister. Voorwaar een handig werkinstrument. Kortom, hoe geslaagd dit boek ook is als bibliografisch naslagwerk, zo zwak is het als biografie.

Maarten van Ginderachter

J. P. E. G. Smeets, *De politietroepen 1919-1940. De politie-militair als steunpilaar van het wettig gezag* (Dissertatie Leiden 1997; [Buren]: Museum der Koninklijke Marechaussee, 1997, 232 blz., f49,50, ISBN 90 9010555 7).

Aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog kende Nederland vier soorten politie: grote en middelgrote steden hadden eigen gemeentepolitie, kleinere plaatsen beschikten over gemeenteveldwachters, het platteland had rijksveldwachters en tenslotte was er het Wapen der Koninklijke Marechaussee. Leden van dit korps waren altijd beroepsmilitairen die een lange en gedegen opleiding kregen: na een militaire training ontvingen zij een volledige justitiële scholing, zodat zij voor burgerpolitietaken evengoed bruikbaar waren als hun collega's van de andere politie-eenheden. De marechaussees, meestal bereden, bewapend met cavaleriesabel en pistool of karabijn en getooid met kolbak en nestels op de linkerborst, boezemden het nodige ontzag in.

Zij hadden het gevoel deel uit te maken van een elite-eenheid, die ze liefkozend als 'het Wapen' plachten aan te duiden. De marechaussee had een tweetal hoofdtaken: grensbewaking en politiewerk binnen het leger. Omdat het leger in vreedstijd maar een beperkte omvang had, vergde die tweede taak tot 1914 maar weinig tijd en aandacht zodat de marechaussee zich ook op het platteland kon manifesteren. Het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog en de mobilisatie van het Nederlandse leger in 1914 betekenden een enorme taakverzwaring voor de marechaussee: aan de ene kant vergde de grensbewaking meer aandacht, terwijl aan de andere kant de politietaken ten behoeve van het op oorlogssterkte gebrachte leger (in 1918 vierhonderdduizend man) enorm verzwaard werd.

Ook de burgerpolitie kwam handen te kort. Veel agenten en veldwachters waren onder de wapenen, terwijl de groeiende onrust juist meer politioneel optreden noodzakelijk maakte. In 1915 werd de situatie bijzonder acuut. Uitbreiding van de marechaussee, waar in eerste instantie aan werd gedacht, was zowel principieel als praktisch onhaalbaar. De leiding van 'het Wapen' voelde er niets voor de politie te worden van het leger, dat maatschappelijk nauwelijks aanzien genoot. De marechaussee was niet bereid haar prestigieuze rol in de burgermaatschappij op te geven. Bovendien wilde ze op het stuk van de opleiding geen concessies doen: bijscholing van dienstplichtigen was niet bespreekbaar.

Na enige discussie werd gekozen voor de oprichting van politieafdelingen bij het leger. Onder de dienstplichtigen werd gezocht naar jongelui van onbesproken gedrag, afkomstig uit maatschappelijk solide milieus. Na een stoomcursus justitiële vakken werden zij ingedeeld bij de politieafdelingen die voortaan belast zouden worden met de politietaken binnen het leger. De politieafdelingen kregen tot verdriet van de marechaussee ook witte nestels op de linkerborst, maar — en daarin was 'het Wapen' onverbiddelijk — geen enkele echte justitiële bevoegdheid zoals tot opsporen of arresteren. Op het eind van de oorlog hadden de politieafdelingen die min of meer onder curatele bleven van de marechaussee, ongeveer eenzelfde omvang als de marechaussee (plusminus achthonderd man). Terwijl de politieafdelingen zich geheel op het leger hadden geconcentreerd, had 'het Wapen' zijn positie in de burgermaatschappij flink versterkt.

Bij de wapenstilstand in 1918 lag het voor de hand dat ook de politieafdelingen gedemobiliseerd zouden worden. Dat gebeurde echter niet. De revoluties in Rusland en Duitsland, de onrust onder de militairen en de 'Novemberrevolutie' van Troelstra hadden de nodige indruk op de autoriteiten gemaakt. Er werd ernstig rekening gehouden met stakingen die uit de hand konden lopen, verzet binnen het leger en mogelijke revolutieopgingen. Na enig touwtrekken tussen de verschillende departementen werd in 1919 het Korps Politietroepen (KPT) opgericht, dat op papier ongeveer dezelfde taakstelling had als de voormalige politieafdelingen, maar, zoals Smeets duidelijk aantoonde, in werkelijkheid bedoeld was als een militaire eenheid die de autoriteiten achterde hand hadden om de orde te herstellen in gevallen waarin de politie daartoe niet meer in staat zou zijn. Het korps drukte dan ook op de begroting van justitie. Tegelijkertijd werd de Centrale Inlichtingendienst (C ID) opgericht, die mogelijke onruststokers in de gaten moest houden.

Het KPT bestond uit beroepsmilitairen die na een zware opleiding, waarvan (kadaver)discipline, wetskennis en wapenbeheersing de belangrijkste onderdelen vormden, in kleine afdelingen over het hele land werden ondergebracht. Het onrustige Amsterdam kreeg een groot contingent bereiden politietroepen toebedeeld. Smeets toont aan dat het korps noch mentaal, noch in bewapening toegerust was om met ordeverstoringen om te gaan. Wie de straat niet ontruimde, moest rekening houden met het gebruik van klewang, pistool of karabijn. Smeets behandelt als voorbeeld het harde optreden van het KPT bij de zinkwitstakingen in Maastricht (1929) en het Jordaanoproer in Amsterdam (1934). In beide gevallen waren er als gevolg van ongenueeerd wapengebruik doden te betreuren.

Middenjaren dertig kreeg de maatschappelijke apathie de overhand. De autoriteiten hoefden niet meer beducht te zijn voor sociale onrust en ook de aanvankelijke angst voor nationaal-socialistisch straatgeweld werd niet bewaarheid. Vóór de vraag kon worden gesteld of het Korps overbodig werd, diende zich een nieuwe opgave aan. Na remilitarisering van het Rijnland en invoering van de dienstplicht in Duitsland ging de Nederlandse legerleiding rekening houden met de mogelijkheid van een strategische overval. Het antwoord daarop was de strategische beveiliging van (spoor)bruggen en veerponten in het oosten en het zuiden van het land. Omdat het leger niet over voldoende personeel beschikte, werd deze taak opgedragen aan het KPT dat met het oog daarop flink werd versterkt. Het waren dan ook de leden van dit Korps die bij het ochtendgloren op 10 mei de eerste klappen moesten opvangen. Met hun lichte bewapening en opgesloten in hun kazematten waren ze, hoe gedisciplineerd en krancig ze zich ook weerden, geen partij voor de Duitsers. Het was overigens een wrange ervaring voor de leden van het Korps dat de nestels waar men zo trots op was hen op 10 mei in sommige gevallen duur te staan kwamen. Speciale eenheden van de Duitsers hadden zich met nepnestels getooid en verschenen in de ochtendschemering aan de oostzijde van de (spoor)bruggen, waarmee ze de bewaking in de grootste verwarring brachten, wat bijvoorbeeld in Gennep fatale gevolgen had.

De auteur besteedt de nodige aandacht aan de regionale en sociale herkomst van de KPT-ers, waarbij hij concludeert dat het verhaal dat het Korps zijn personeel voornamelijk recruteerde op het Friese en Zeeuwse platteland door de feiten wordt gelogenstraft, evenals de bewering dat er opvallend veel werkloze onderwijzers dienst genomen hadden bij het KPT. Het korps bestond vooral uit goed geschoolde jongelui uit de onderste strata van de middenklasse uit het westen van het land. Tijdens de economische malaise tekenden ze maar al te graag voor een doorgaans tienjarig dienstverband, aangelokt door de toezegging dat zij na afloop daarvan een baan bij de overheid zouden krijgen. Degenen die in zelfstudie het politiediploma wisten te behalen kwamen op de duur bij de burgerpolitie terecht — anderen brachten het niet verder dan rijkswerkmans of corveeër. Bij de politiereorganisatie van 1945 werd het KPT geen nieuw leven ingeblazen; zijn taken gingen terug naar de marechaussee. In de roerige jaren zestig kreeg het korps een opvolger in de civiel georganiseerde ME.

De geschiedenis van het KPT is door zijn beperktheid in tijd en diepgang een goed dissertatie-onderwerp voor een promovendus met realistische ambities. De studie van Smeets is niet alleen een competente bijdrage aan de militaire geschiedenis, maar zal dankzij het inlevingsvermogen van de auteur ook bij de oudgedienden van het Korps in de smaak gevallen zijn. De auteur lijkt of is *nourri dans le Sérail*: hij heeft een intieme kennis van de politiewereld, oog voor korpsgeest en begrip voor de *points d'honneur* van de verschillende groepen in het politieapparaat. Smeets plaatst de geschiedenis van het KPT uiteraard tegen het decor van de buitenlandspolitieke situatie en de maatschappelijke ontwikkelingen in het binnenland. In deze meer algemene paragrafen is hij het minst op dreef. Annotatie, literatuurlijst en namenregister (bedoeld register van personen) hadden ook meer aandacht verdiend.

Toen de militaire geschiedenis nog het domein van hoofdofficieren buiten dienst en andere liefhebbers was, werd de lezer vooral vergast op uitvoerige informatie over knopen, rangonderscheidingstekenen en wapenuitrusting. Smeets is, misschien in reactie hierop, echter op dit stuk wat al te summier: de lezer ervaart bijvoorbeeld niet hoe een KPT-er nu eigenlijk bewaarend was en of hij met de bewapening waarmee hij de Jordaan werd ingestuurd ook de Duitsers moest tegenhouden. Het onderzoek van Smeets beweegt zich op het snijvlak van militaire geschiedenis en geschiedenis van de politie. Welke vorderingen er inmiddels in eerstgenoemde discipline gemaakt zijn, springt in het oog wanneer men Smeets' boek naast het qua thema

vergelijkbare veel omvangrijker jubileumboek van de marechaussee uit 1964 legt. Het andere terrein, de geschiedenis van de politie, zo stelt de auteur in zijn inleiding vast, is nog nagenoeg *terra incognita*.

C. B. Wels

P. Manasse, *Boekenvrienden solidariteit. Turbulente jaren van een exiluitgeverij* (Den Haag: Biblion uitgeverij, 1999, 150 blz., f49,50, ISBN 90 5483 178 2).

Na de machtsovername door de nazi's in Duitsland kreeg Nederland vanaf 1933 te maken met een grote stroom Duitse vluchtelingen. Onder de vluchtelingen bevond zich Hein Kohn, joods en politiek bewust en in Duitsland werkzaam bij de sociaal-democratische Boekhandels Vereniging en het gelijkgestemde Büchergilde Gutenberg. Ondanks alle moeilijkheden als immigrant, wist Kohn in Nederland een zelfstandig bestaan op te bouwen door in 1934 een eigen exiluitgeverij te beginnen onder de naam 'Boekenvrienden solidariteit' en van 1936 tot 1943 onder de naam 'Het Nederlandsche boekengilde'. Met de term 'exiluitgeverij' wordt zowel een genre- als een tijdsafbakening gegeven: bedoeld wordt het uitgeven van literatuur van uit het Duitse Derde Rijk verbannen en gevluchte auteurs. Doel van het boek is om de geschiedenis van de uitgeverij van Kohn, die tot de drie belangrijkste exiluitgeverijen gerekend mag worden, aan een groter publiek bekend te maken. Aanleiding bood de vondst van nieuw materiaal, dat nieuw licht wierp op de uitgeverij. Het materiaal betrof het archief van Jan Hilvers in het Internationaal instituut voor sociale geschiedenis te Amsterdam, dat betrekking had op de beginjaren van de uitgeverij. 'Wij kunnen nu vaststellen dat de eerste jaren zeer turbulent verliepen en achterklap hoogtij vierde', schrijft de auteur.

In het boek wordt gewezen op het feit dat het van moed getuigde in de crisisjaren een uitgeverij te beginnen. Een uitgeverij draaiende houden was al moeilijk, er een op te richten stond welhaast gelijk aan zelfdestructie. 'Wat bezielde Kohn?' kan men zich afvragen. Allereerst was het zo dat geen werk betekende dat Kohn's verblijfsvergunning niet verlengd werd. De Nederlandse overheid maakte het Kohn als immigrant daarbij niet gemakkelijk. Het bleek moeilijk, zo niet onmogelijk, als buitenlander zonder geld (Kohn kon niet aan zijn in Duitsland achtergebleven vermogen komen) een bedrijf op te zetten. Ook was er een barrière door de vakverenigingen, die in 1935 besloten om buitenlandse uitgeverijen niet te erkennen. Daar staat tegenover dat Kohn al snel in Nederland vriendschappen aanging en de juiste contacten opdeed en met zijn optimistische karakter zich snel ingeburgerd voelde. Geholpen door een Nederlandse inschrijving in het handelsregister, kon Kohn toch zijn uitgeverij starten. Op 1 januari 1934 begon hij met de uitgave van een maandelijks reeks van populaire uitgaven van veelal in Duitsland verboden literatuur van socialistische en pacifistische strekking. Kohn wilde zijn lezers vooral bewust maken van wat er in de wereld gebeurde, waarbij hij ernaar streefde de boeken zo goed, mooi en goedkoop mogelijk uit te brengen. Het leespubliek moest met name gezocht worden onder vakbondsbestuurders, gemeenteraadsleden en hoger opgeleide sociaal-democraten. Het boek vermeldt helaas niet in hoeverre het beoogde publiek werkelijk werd bereikt. Wel wordt duidelijk dat de uitgeverij niet in alle socialistische kringen even bekend was. In de dag- en weekbladen verschenen gelukkig goede recensies over de eerste uitgebrachte delen.

Na het succesvolle eerste jaar raakte Kohn, ondanks zijn heldere handelsgeest, in financiële moeilijkheden. Verschil van visie op de voortzetting van de uitgeverij leidde uiteindelijk tot een breuk tussen hem en zijn 'compagnon' Jan Hilvers, met wie Kohn een hechte vriendschap